

Minimum práv dětí v náhradní rodinné péči

Hra a podpora práce s dětmi v NRP

Kolektiv autorů

Obsah

PŘEDMLUVA	2
Práva dětí	4
ÚVOD	6
Předškolní věk 3–5/6 let	10
Stručná charakteristika předškolního věku	10
Potřeby dítěte	11
Myšlení a vnímání předškolních dětí	11
Předškolní děti a hra	12
Mladší školní věk (6–10/12 let)	14
Stručná charakteristika	14
Myšlení a vnímání	15
Potřeby dětí.....	16
Děti mladšího školního věku a hra	16
Střední a starší školní věk (do 15 let)	18
Stručná charakteristika	18
Vnímání a myšlení	18
Potřeby.....	19
Význam hry v období dospívání	20
Raná adolescence	21
Stručná charakteristika	21
Vnímání a myšlení	21
Potřeby adolescentů	22
Vytvořené produkty	24
Hra „A jak to bylo dál?“	25
Hra „Trixeso“	41
Hra „Kvarteto“	43
Hra „Postřehovka – Co chybí?“	48
Hra „Letem, časem – Co? Kdy?“	53
Komiks a deník	54

Tato metodická příručka vznikla v rámci projektu CZ04/MGS/5/2014 „Hlas dítěte v náhradní rodinné péči a jak mu naslouchat“ financovaného z fondů Evropského hospodářského prostoru (EHP), v programové oblasti Ohrožené děti a mládež.

PŘEDMLUVA

Tato metodika vznikla jako podpůrný materiál herních a didaktických produktů pro děti v náhradním výchovném prostředí, pěstouny, doprovázející organizace, pracovníky sociálně-právní ochrany dětí i další odborníky, kteří se věnují problematice náhradní rodinné péče, v rámci projektu „Hlas dítěte v náhradní rodinné péči a jak mu naslouchat“ (dále jen Hlas dítěte), realizovaného Kruhem rodiny, o.p.s. ve spolupráci s Nadačním fondem J&T v letech 2015–2017. Cílem samotného projektu je prostřednictvím rozsáhlého spektra produktů, služeb i konkrétních vzdělávacích aktivit podpořit práva dětí v náhradní rodinné péči, jakožto i vědomí významu dětských práv v rámci odborné i široké veřejnosti. Manuál je metodickým průvodcem nově vytvořené série her a dalších edukačních pomůcek, které lze při předávání informací o problematice práv dětí v systému náhradní rodinné péči (dále jen NRP) využít.

Hry a další materiály jsou určeny:

- dětem od 3 do 18 let (a to dětem v náhradní rodinné péči, institucionální péči, ale i dětem, do jejichž rodiny by mohlo přijít jiné dítě v rámci systému náhradní rodinné péče)
- pěstounům a náhradním rodičům
- rodičům, jejichž děti jsou umístěny v náhradní rodinné péči
- doprovázejícím osobám, pracovníkům institucí pečujících o ohrožené děti (zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, dětské a diagnostické domovy atp.)
- dalším odborníkům – pedagogickým pracovníkům, sociálním pracovníkům, soudům

Manuál představuje všechny herní a edukativní materiály, které byly v rámci projektu vytvořeny. Poskytuje metodické vedení osobám, které je budou používat, včetně stručné typologie situací, ve kterých je vhodné jednotlivé materiály využívat. V metodice je rovněž uveden způsob, jak reflektovat skutečnosti, které touto formou mohou dospělí (rodiče, náhradní rodiče, odborníci) z rozhovoru a společné hry s dítětem získat.

Manuál je dělen do 4 základních kapitol, dle jednotlivých věkových kategorií, pro které jsou v rámci projektu vytvořeny jednotlivé pomůcky a materiály. U jednotlivých věkových kategorií jsme zohledňovali nejen typ vhodných aktivit, ale i volbu situací, do kterých se mohou děti dostávat, případně míru odpovědnosti, kterou v daných situacích mohou děti vzhledem k svému věku a vyspělosti projevovat. Při využívání všech vytvořených materiálů je samozřejmě nutné zohledňovat individuální potřeby a situaci dětí, jejich komunikační schopnosti, ale i vhodné načasování toho, kdy s dětmi jednotlivá témata probírat, volbu vhodné techniky, ale i dohody mezi pomáhajícími, jak si informace získané od dítěte předávat, případně jak je využít v práci s dítětem či v jeho každodenním životě. Metodika si však neklade za cíl popsat všechny alternativy využití či jakkoliv svazovat uživatele, hry a aktivity samotné jsou především postaveny na zábavě, spontaneitě, možnosti strávit s dítětem příjemným způsobem volný čas a vzájemném poznávání, které nelze nikdy předem předjímat.

Práva dětí

Na práva dětí nelze nahlížet jen jako na formalistické naplňování právních norem a závazků, naopak práva dětí je potřeba vnímat v širším společenském kontextu, tedy jako státem uznané a institucionalizované potřeby dětí. Právo na život v rodinném prostředí tedy můžeme interpretovat i jako potřebu dítěte žít v rodinném prostředí. Právo dítěte spolupodílet se na záležitostech, které se ho týkají, jako potřebu dítěte rozumět situaci, ve které žije, a přiměřeně svým schopnostem a možnostem ji ovlivňovat. Právo dítěte na ochranu před svévolným zasahováním do soukromí, jako potřebu autonomie a identity. V tomto pojetí jsou práva dětí konceptem, se kterým jsou děti zcela přirozeně seznamovány během svého života v rodině, ve škole i v dalších společenských prostředích. Učí se rozumět, co je žádoucí a nežádoucí, jak vytvářet vztahy a jak v nich respektovat ostatní lidi kolem sebe. Situace dětí v náhradní rodinné péči (dále jen NRP) je však složitější proto, že v životě těchto dětí došlo k narušení vztahů v přirozeném prostředí, ale často i důvěry ve své blízké, i jiné pomáhající osoby, tedy k narušení osvojování pravidel soužití s jinými lidmi. O to důležitější je, aby při práci s ohroženými dětmi byla v maximální míře respektována jejich práva a aby s nimi byly srozumitelně a přiměřeně svým schopnostem a dovednostem seznamovány a následně měly příležitost je uplatňovat.

V souvislosti s problematikou vzdělávání v oblasti ochrany dětských práv se často setkáváme s námitkami, že děti učíme jen samým právům, což je nevede k povinnostem či odpovědnosti. Takto zjednodušeně však k tématu nikdy nepřistupujeme. Děti mají samozřejmě své povinnosti, což nikdy při práci s dětmi, rodiči, pěstouny ani dalšími odborníky nikdy neopomíjíme. V rámci rodinných vztahů jim některé povinnosti stanoví občanský zákoník (§ 855–857), další povinnosti jsou jim uloženy třeba prostřednictvím školních řádů či obdobných dokumentů (např. vnitřní řády pro děti v institucionální péči) a samozřejmě jsou děti vázány i běžnými právními normami stejně jako dospělí.

Zároveň však považujeme za nezbytné, aby se s dětmi i dospělými mluvilo zejména o dětských právech a aby byla především v každodenním kontaktu s dětmi tato práva respektována. Dětská práva byla definována proto, že děti jsou považovány za slabší a zranitelnější než dospělí. Jednak proto, že jsou přímo závislé na péči a chování dospělých osob, ale také proto, že svá práva mohou hůře bránit. V případě

dětí v pěstounské péči si také musíme uvědomit, že většina z nich je v náhradní rodině právě proto, že jejich rodiče nerespektovali práva svých dětí a/nebo neplnili své rodičovské povinnosti. Tyto děti tedy často zažily neodpovědnost dospělých osob, které o ně měly pečovat a chránit je. Chceme-li tedy děti vést k odpovědnosti, musíme je v první řadě těmto hodnotám učit a vlastním příkladem jim ukázat, že své povinnosti plní především dospělí v jejich okolí. Teprve v atmosféře respektu k právům dětí můžeme děti samotné učit přijmout odpovědnost za své rozhodování a chování, uvědomění si práv i povinností svých i ostatních lidí a vést je k tomu, aby se v dospělosti chovaly uvědoměle a odpovědně.

Témata jednotlivých kapitol, jejich členění i závěrečná doporučení vycházejí z praktických zkušeností autorů projektu, kteří kombinují pedagogické, psychologické, didaktické, sociálně-právní dovednosti, ale i znalosti a dovednosti výtvarníků, ilustrátorů a dalších expertů, kteří se věnují dětské literatuře, hrám, filmové tvorbě. Výhodou tohoto týmu je interdisciplinární spolupráce a spojení teoretického přístupu s prakticky zaměřeným pohledem. Při tvorbě manuálu jsme vycházeli i z návrhů, doporučení a konzultací s dalšími spolupracujícími odborníky, jakožto i dětmi v daných věkových kategoriích, kterým touto cestou děkujeme.

ÚVOD

Projekt HLAS DÍTĚTE je zaměřený na prosazování hlasu dítěte v náhradní rodinné péči prostřednictvím přípravy sociálních pracovníků doprovázejících organizací v rámci výkonu dohod o pěstounské péči a následným dialogem těchto pracovníků s klienty – dětmi v NRP – a s pěstouny o právech dětí a způsobu jejich komunikace a uplatňování. V rámci projektu tito pracovníci absolvují zážitkový sociálně-pedagogický výcvik v oblasti práv dětí a komunikace s dětmi (zjišťování názorů a přání dětí) a naučí se tyto informace předávat dále dětem v NRP. Cílem je naučit dítě v NRP, aby vědělo, že po dobu pobytu v NRP i samotném rozhodovacím procesu má svá práva, znalo je a vědělo, že má nárok např. na rozhovor se sociálním pracovníkem bez přítomnosti rodičů (pěstounů), mohlo se spolupodílet na rozhodování v běžných denních a životních situacích, dokázalo formulovat svoje názory a přání, mělo možnost rozvíjet svou identitu i v kontaktu s blízkými osobami, byť nemusí být v jejich péči.

V rámci projektu bylo pracováno přímo i s dětmi a dospívajícími v náhradní rodinné péči v rámci workshopů, kde byly seznamovány s problematikou ochrany svých práv. Výstupy z těchto setkání, jakožto i komunikace s dětmi a dospívajícími v rámci telefonní a internetové poradny pro nás byly důležitým zdrojem zpětné vazby i inspirací při tvorbě všech produktů.

Vytvořené materiály (hry, komiks atp.) slouží jako pomůcky, které je možné využít pro podporu cílené komunikace s dětmi v NRP o jejich právech a iniciaci konkrétních činností, prostřednictvím kterých mohou děti přímo svá práva poznávat, formulovat a naplňovat (právo na soukromí, právo na autonomii, právo spolupodílet se na záležitostech, které se jich dotýkají). Vytvořené materiály mají především pomoci zmírňovat komunikační bariéry, které mohou být mezi dětmi a dospělými a vycházejí z nepochopení, studu, nejistoty, strachu, obav, nezájmu, apatie aj.

Klíčoví pracovníci, ale i rodiče a náhradní rodiče se učí prostřednictvím společné hry rozumět perspektivě, ze které svou situaci vidí samo dítě, **zpracovávat a vyhodnocovat názory dětí** s vědomím určitých specifík týkajících se věku, pohlaví, vlivu kulturního prostředí apod. Tyto informace pak mohou dospělí lépe zakomponovat do:

- běžné péče o děti (např. možnost zachování určitých denních rituálů, na které je dítě zvyklé ze svého původního prostředí, spolupodílení se dítěte na rozhodování v běžných denních činnostech: hra, jídlo, zájmová činnost, zachování a budování identity dítěte atp.);
- zásadnějších rozhodování, která se dotýkají dítěte (kontakt s biologickým rodičem, změna výchovného prostředí, volba školy, participace dítěte na rozhodování, která se ho týkají, atp.).

Prostřednictvím všech těchto aktivit je možno dětem v NRP, v podstatě všech věkových kategorií, srozumitelným, přirozeným a hravým způsobem představovat koncept dětských práv. Děti získají informace o tom, jaká jsou jejich práva a povinnosti, jaký je význam a dopad jednotlivých legislativních opatření, týkajících se jejich specifické situace, případně jim bude poskytnut návod, jak postupovat, pokud se domnívají, že jejich práva nejsou naplňována, nebo se o své situaci chtějí dozvědět více či by chtěly, aby některé věci v jejich životě byly jinak.

Hlavní témata, která se prolínají všemi vytvořenými pomůckami, jsou zejména:

- Právo dítěte na informace o původní rodině i možnosti kontaktu se svými blízkými, o tom, jak vypadal jejich život s rodiči; včetně možnosti bez studu a strachu hovořit v NRP o své původní rodině, včetně emocí, které k nim cítí (pozitivní i negativní).
- Právo dítěte na svou identitu, kulturu apod., včetně možnosti ovlivňovat svůj běžný každodenní život (stravovací návyky, volba odívání a vzhledu, trávení volného času, dodržování zvyků a rituálů původní rodiny, kontaktu se svým původním jazykovým a kulturním prostředím atp.)
- Právo dítěte vyjádřit svůj názor v otázkách / rozhodovacích procesech, které se dětí v NRP týkají, včetně možnosti názor nemít, nebo volit formu a osobu, se kterou svůj názor bude dítě sdílet.
- Právo dítěte na aktivní spoluúčast při vytváření individuálního plánu a na případových konferencích.
- Právo dítěte na soukromí v běžném životě, ale i komunikaci a kontakt s osobami, které si dítě určí.
- Právo na rovné příležitosti pro děti se zdravotním znevýhodněním, postižením, děti menšinového etnika atd.

Právní a expertní východiska edukačních materiálů

Listina základních práv a svobod (Předsednictvo ČNR, 16. 12. 1992) – článek 30, který je věnovaný rodině a dětem a zdůrazňuje právo dětí na rodičovskou výchovu a péči.

Úmluva o právech dítěte OSN (ČR je jí vázána od 1. 1. 1993, uveřejněna ve Sbírce zákonů ČR pod č. 104/1991 Sb.), zejména články:

(3) zájem dítěte jako přední hledisko při jakékoliv činnosti týkající se dětí

(9) právo na život s rodiči, (16) zákaz svévolných zásahů do soukromého života, rodiny a domova, (20) zvláštní ochrana dětí a zabezpečení náhradní péče o dítě, které nemůže být ponecháno ve svém vlastním rodinném prostředí

(23), (25) péče o děti se zdravotním postižením

(28) Právo dítěte na vzdělání atd.

Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“ (2012), Cíl 3: Vytváření příležitostí pro děti a mladé lidi účastnit se rozhodování o záležitostech, které se jich týkají / které je ovlivňují.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v aktuální znění

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Nevládní zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v České republice (V zájmu dítěte, o.s., 2010). Z této analýzy plyne několik kvalitativních závěrů, které se týkají dětí a jejich neznalosti vlastních práv. Doporučení z této analýzy říká, že je nutné posílit právo dítěte vyjádřit se k záležitostem, které se ho týkají, a taktéž posílit právo dítěte participovat na rozhodování o záležitostech, které mají vliv na jeho život.

Sociálně-právní ochrana dětí se při řešení problematiky dětí v NRP nesoustředí jen na aspekty zajištění fyzické péče o děti, ale především o emocionální, sociální a kulturní otázky, včetně zohlednění celoživotní perspektivy těchto dětí. Z tohoto pohledu klade práce v oblasti náhradní rodinné péče vysoké požadavky na odbornou způsobilost a profesionalitu lidí, kteří ji vykonávají, včetně náhradních rodičů samotných. Veškeré pomůcky a metodické materiály vytvořené v tomto projektu by měly poskytnout různorodé spektrum činností, které mohou být pro práci s dětmi v NRP využity.

Předškolní věk 3-5/6 let

Děti předškolního věku jsou charakteristické překotným rozvojem všech oblastí vývoje (motorické, kognitivní, emocionální dovednosti) a zároveň velkou variabilitou projevů (mezi dvěma stejně starými dětmi předškolního věku mohou být obrovské rozdíly v jednotlivých sledovaných oblastech vývoje). Je proto velmi důležité si neustále uvědomovat vývojové potřeby a schopnosti každého dítěte na individuální úrovni. Je potřeba nenechat se zmást tím, že dítě může být velmi zdatné, nebo naopak neobratné ve verbálním projevu, a nezaměňovat vyjadřovací schopnosti dítěte s jeho schopností chápat svět a události, které se ho týkají.

Stručná charakteristika předškolního věku

Podstatnou charakteristikou předškolního období je, že dítě začíná rozumět situaci kolem sebe. Jeho vnímání a chápání je sice specifické, ale v případě vhodného vysvětlení je schopné zvládnout i náročnější situace. Přestože děti v tomto věkovém období o sobě nemohou příliš rozhodovat, a to ani v běžných funkčních rodinách (např. děti začínají chodit do MŠ na základě rozhodnutí rodičů, v době, kterou zvolí rodiče), je to období, které je doprovázeno snahou dítěte pochopit, co se kolem něj děje a jak může tyto události ovlivnit. Je to období provázené často otázkou „Proč?“, případně požadavkem „já sám/a!“. Což je samo o sobě naprosto zjevnou demonstrací potřeby orientace ve své životní situaci a potřeby autonomie rozhodování, které děti tohoto věku projevují.

V případě odebrání dítěte z vlastní rodiny je nadále ideální formou náhradní péče o děti předškolního věku svěřením do péče jiné blízké osoby nebo pěstounská péče na dobu přechodnou. Nicméně oproti batoleti je předškolák schopen porozumět tomu, co se kolem něj děje, zároveň je často však vytržen nejen ze svého rodinného prostředí, ale i dalších společenství, do kterých se již začal včleňovat (např. školka). Z tohoto důvodu je nezbytné v situacích odebrání dítěte či jakékoliv změny výchovného prostředí dítěti (např. odchod dítěte z dětského domova do pěstounské péče) pokud možno vše s dostatečným předstihem vysvětlit a průběžně ho informovat o tom, co se děje, případně co se bude dít. Dítě potřebuje vědět, kde je a jak se daří jeho blízkým osobám, pokud nemůže být v jejich péči (dotazy dítěte směřující k rodičům jsou velmi běžné). Dítě je schopné v případě vhodné podpory i takové zátěžové situace následně adaptivně zvládnout.

Významným faktorem, který může u dětí předškolního věku snižovat psychickou zátěž, je dodržování denního režimu a běžných rituálů, které dítě kotví v místě a čase (dítě ještě nerozumí časovým údajům, ale může se orientovat během dne prostřednictvím opakujících se činností – po jídle, po spinkání, před spaním). V případě, kdy dítě musí změnit své výchovné prostředí, je důležité zachovat v co možná nejvyšší míře běžné denní činnosti, na které dítě bylo dosud zvyklé. Pěstouni nebo jiné osoby, které dítě převezmou v této situaci do své péče, proto potřebují zjistit co možná nejvíce o tom, jak dítě žilo doposud, na co je zvyklé, co má rádo, případně co je pro něj nepříjemné nebo nežádoucí. Je-li to možné, měl by se způsob běžné denní péče o dítě přizpůsobit jeho návykům a jakékoliv změny je nutné činit postupně, srozumitelně a v diskuzi s dítětem. Protože situace, které jsou neznámé, nepředvídatelné a nesrozumitelné, představují pro předškoláka silný stres.

Potřeby dítěte

Dítě předškolního věku je v podstatě nadále zcela odkázáno na péči jiné osoby, zejména ve smyslu zajištění základních fyzických potřeb (ubytování, strava, ošacení, podpora a pomoc v sebeobsluze, zajištění zdravotní péče). Do kategorie psychické potřeby patří zejména potřeba blízkého, individuálního a vzájemně uspokojivého emocionálního vztahu, dále stoupá význam potřeby v oblasti kognitivní a řečové stimulace. Doposud veškerá stimulace dítěte probíhala prakticky formou hry, která bezvýhradně a nutně nevyžadovala specifickou formu. Předškolní dítě je nicméně nutné připravovat na budoucí nároky ve škole, a to jak sociální, tak kognitivní. Potřeby dítěte se tedy rozvíjejí především v oblasti cíleného a specifického rozvoje v oblasti kognitivní a sociální.

Myšlení a vnímání předškolních dětí

Pro tento věk je typická velmi živá představivost, představy dítě občas spojí s realitou. O „skutečnosti“ je dítě pak pevně přesvědčeno. Podobným způsobem mění i vzpomínky. Tím si dítě přizpůsobuje realitu vlastním potřebám, což má velký význam pro vyváženost jeho duševního života. Období od 3 do 6 let je velmi ovlivněno rozvojem myšlení a řeči. Myšlení je názorné, ovlivněné aktuálním děním. Dítě zkoumá vztahy a jejich vzájemné souvislosti. Typickým znakem myšlení předškolních dětí je jeho útržkovitost, nekoordinovanost a neprojojenost, chybí mu komplexní přístup.

Pro pochopení toho, co dítě prožívá, je proto dobré kombinovat vizualizované podněty (např. obrázky, hračky atp.) se strukturovaným rozhovorem dospělého s dítětem. Tohoto principu je využito ve hře „Vyprávěj“, kdy je dítěti předkládán rozfázovaný děj běžné denní situace, který má dítě poskládat podle toho, jak dle jeho mínění na sebe jednotlivé činnosti navazují. Právě kombinace obrazového materiálu popisujícího mikropříběh a možnosti řízeného rozhovoru, kdy je téma dialogu kotveno a ohraničeno obrázky, může dospělým pomoci pochopit zkušenosti a očekávání dítěte.

Vnímání dětí předškolního věku

- prostor – dítě přeceňuje bližší objekty na úkor vzdálenějších, dítě nepozná perspektivu
- čas – dítě měří čas pomocí opakujících se jevů, přeceňuje délku intervalu, žije přítomností, nespěchá, nebo spěchá „moc“, např. pokud se na něco těší – nemůže dospát, nesoustředí se atp.
- počet – množství je spíše odhadováno vizuálně, dítě chápe pojmy „přidej“, „uber“

V rámci her je také možnost „otestovat“ si, jak dítě rozumí některým pojmům, které souvisí s vnímáním (zda rozumí, co znamená, že se něco stalo „před“ nebo „po“, jak pojmenovává běžné denní situace – např. jestli správně používá pojmy snídaně, svačina, oběd, večeře atp.).

V posuzování dobrého/špatného chování je pro dítě zásadním kritériem, zda následuje odměna nebo trest (tedy zda je okolím chování vnímáno jako žádoucí či nežádoucí). Dítě se chce podobat rodičům nebo jiným referenčním osobám (např. sourozenci, starší kamarádi) a nekriticky přejímá jejich chování, názory. Přibližně od 4 let začínají být děti schopné diferencovat způsob komunikace v závislosti na svém komunikačním partnerovi - v komunikaci s dospělými např. používají zdvořilejší způsob vyjádření nebo se vyhýbají nežádoucím slovním výrazům.

Předškolní děti a hra

Předškolní období bývá často označováno jako období rozkvětu a hry. Hra je dominantní činností, které se děti během dne věnují, i činnosti, které později mohou být vnímány jako pracovní činnost nebo povinnost jsou v tomto období především hrou (vaření, pomoc v domácnosti, na zahradě, atp.). Hra a hraní jsou naprosto přirozeným způ-

sobem, jak dítě poznává svět kolem sebe, ale i jak komunikuje se svým okolím. Předškolní dítě vyjadřuje svůj názor na svět v kresbě, vyprávění nebo ve hře, v nichž se plně projeví typické znaky dětského myšlení i emočního prožívání. Skutečnost je zde zjednodušená a uspokojuje dětskou potřebu jednoznačnosti světa, který má požadovanou strukturu a platí v něm jasná pravidla. Takový svět se dítěti jeví bezpečný, lze se v něm snadno orientovat a lze se na něj spolehnout.

Hra významně ovlivňuje další rozvoj dítěte, je proto nezbytné, aby se hra a společnému hraní věnovaly děti společně se svými blízkými, a to i v situaci, kdy dítě navštěvuje MŠ. Hra u dětí rozvíjí jeho vnímání, myšlení, řeč, paměť, pozornost, schopnost učení se, ale také schopnost citů, které jsou základem pro mezilidské vztahy. Pomocí her se děti začínají seznamovat s běžnými návyky, jako jsou základy hygieny a oblékání, čištění zubů atd.

Typické a normálně se vyvíjející dítě v předškolním věku je hravé, aktivní, projevuje živý zájem a snaží se uplatňovat své schopnosti v každodenním životě. Toto období lze také nazvat jako věk iniciativy, jehož hlavní potřebou je aktivita. Jedním z předpokladů rozvoje prosociálního chování je uspokojení dětské potřeby jistoty a bezpečí. První náznaky prosociálního chování se zaznamenávají již kolem osmnáctého měsíce, kdy dítě sympatizuje s tím, kdo je smutný nebo nešťastný. Ale skutečné prosociální chování se vyvíjí až kolem čtvrtého roku. V tomto období se začíná projevovat altruistické chování a empatie.

Oblasti, na které jsou zaměřeny hry vytvořené v tomto projektu

- Podpora a iniciace komunikace mezi dětmi a dospělými
- Příležitost pro dospělé poznat, jak dítě žilo doposud, na co je zvyklé, jaké rituály má zažitě, jak si představuje život v nové rodině
- Příležitost dítěti představit, jak žije rodina, do které přišlo, jaké jsou zvyky, rituály, jaké jsou představy náhradních rodičů o vhodném a nevhodném chování dítěte
- Možnost povídat si s dítětem o běžných denních činnostech, o tom, jak je provádět, případně zda a jak lze některé činnosti dělat jinak
- Ukazovat dítěti, že náhradní rodiče jsou připraveni pomoci a podpořit ho, že i dospělé baví, když dělají věci společně s dětmi
- Podporovat dítě v tom, že se může spolurozhodovat, jak bude vypadat jeho život, jak budou vypadat jeho každodenní aktivity

Mladší školní věk (6–10/12 let)

Stručná charakteristika

Tato vývojová fáze začíná zahájením školní docházky (6–7 let) a končí s nástupem pubescence (přibližně v 11–12 letech věku dítěte). Zatímco v předchozích vývojových obdobích je vývoj takřka překotný, v mladším školním věku nejsou již vývojové změny tak náhlé a zjevné. Jedná se o období vývojové stability a klidu, pro většinu dětí a jejich rodičů (pěstounů) je nejzásadnější změnou nástup dítěte do školy, která má vliv především na oblast psychologického a sociálního vývoje dítěte. V podstatě všem začínají nové povinnosti i nové sociální role. Z relativně bezstarostného dítěte bez významnějších povinností se stává školák, na kterého jsou v podstatě kladeny specifické nároky, které poprvé v životě opravdu musí plnit. V tomto kontextu se mění i život a povinnosti rodičů. Vývoj dítěte, který bylo možné v některých případech zajistit pouze doma, nabývá nový sociální rozměr a rodičům (včetně náhradních) kromě nutnosti stát se dítěti partnerem v přípravě a zvládnutí školních povinností jsou zde i některé přímo zákonné povinnosti jako dohlédnout na školní docházku. Docházka do školy od dětí vyžaduje změny v běžném denním režimu (domácí příprava do školy), ale i zvýšené nároky na samostatnost a náročnost plněných úkolů (v rámci školy, ale i v domácím prostředí). Byť toto může být pro některé děti náročné, zvládnutí těchto vývojových úkolů jim dodává přirozené sebevědomí a motivaci ke zkoušení nových a náročnějších úkolů.

Sebehodnocení je výrazně ovlivněno subjektivním vnímáním, platí přitom, že dítě vyhodnotí své snažení jako úspěšné nebo neúspěšné podle toho, zda je toto snažení někým **subjektivně důležitým** oceněno nebo znehodnoceno. Dítě má radost ze samotného poznávání, tuto radost chce sdílet se svými blízkými (rodiče, pěstouni, oblíbenou paní učitelkou) a potřebuje zpětnou vazbu, nejen na výsledek svého snažení, ale na to, jak dosáhlo cíle, případně, že i pro dospělého se jednalo o pozitivní zážitek (tzn. vyřešení školní úlohy, společná hra je nejen výkonnostním úkolem, ale především činností, která může upevňovat mezilidské vztahy). Hodnocení podaného výkonu rodičem, učitelem i spolužáky, se výrazně podílí na utváření **sebeúcty** a identity. Je to poprvé, co se dítě začíná oddělovat od ostatních, v počátku se jedná spíše o sebepoznání, později se dítě sebedefinuje – v šesti až sedmi letech se dítě popisuje již v psychologických termínech. Vývoj sebeúcty je závislý na informacích, na kognitivních schopnostech.

Ovlivňuje dále chování, emoční přizpůsobení, dlouhodobé psychické přizpůsobení. Ale sebeúcta je také velmi ovlivněna výchovou rodičů, pohlavními stereotypy, kulturou, vrstevníky. Po sedmém roce se začíná pomalu diferencovat na akademickou, fyzickou, sociální sebeúctu a fyzický vzhled.

Myšlení a vnímání

Vnímání dětí mladšího školního věku se začíná přibližovat vnímání dospělého člověka (ve smyslu funkce smyslů), dítě je schopno základní orientace v čase, prostoru. Zvětšuje se rozsah, rozdělování a přenášení pozornosti, zpočátku převládá mechanická paměť (lze využít při volbě her nebo výukových metod, kterými si dítě osvojuje nové poznatky). Dítě si pamatuje pět až sedm čísel (zatímco v pěti letech to byla pouze čísla dvě), používá strategie na zapamatování, učí se, jak si zjednodušovat proces učení. Dlouhodobá paměť se zlepšuje s věkem, s ohledem na rozvoj strategií sloužících pro zapamatování nových podnětů. Děti si začínají informace hierarchizovat. Zatímco šestileté děti si pamatují pouze hlavní informace, v sedmi až osmi přidávají do textu body, které tam nebyly, ale které tam logicky zapadají. Obecně dítě u rekonstrukce kondenzuje, tzn. zhušťuje informace, integruje, dodává či vynechává. Čím jsou děti starší, tím jsou strategie složitější, děti jsou schopny hrát již hry, které vyžadují strategické chování a uvažování. Rozdíl lze spatřovat mezi hrou pexesa (mechanická paměť) a kvarteta (nutnost předvídat i chování protihráčů a přizpůsobit jemu svou strategii).

Typickým rysem myšlení mladšího školáka je jeho závislost na pozorovatelné skutečnosti. Při výuce či hře je proto dobré využívat názornosti a příkladů, které jsou pro dítě srozumitelné, proto se např. začíná učit sčítání v příkladech s jablky nebo hruškami, tedy předměty, které už dítě zná, nikoliv v abstraktních číslech (symboliku čísel děti pochopí až později). Zatím nedokáže přemýšlet v jiné než konkrétní rovině a události, se kterými se dosud nesešlo, si neumí představit, potřebujeme-li dítě připravit na situaci, se kterou se ještě nesešlo (např. „co bys dělal, kdyby...“), je nezbytné situaci nasimulovat (hra) či dát dítěti přesný návod, jaké chování je považované za žádoucí.

Děti v tomto věku jsou schopny rozlišovat mezi realitou a fantazií, přestože jejich hry mohou obsahovat ještě výrazně magické a fantazijní prvky. Děti postupně opouští egocentrismus, jsou schopny empatie, jedná se o vhodný věk, kdy lze tyto dovednosti rozvíjet společnou hrou.

Potřeby dětí

Přestože vývoj dětí předškolního věku není tak překotný jako u předškoláků, potřeby dětí se oproti obdobím předchozím výrazně změni. Jestliže mezi základní potřebou dítěte v předchozích obdobích bylo to, aby se mu rodič věnoval a naplňoval potřebu cílené a regulované aktivity v podstatě ve všech oblastech, školní dítě se v řadě oblastí stává v podstatě samostatné a potřebuje, aby rodič vhodné situace především vytvářel a dával k nim prostor, motivoval je, podporoval a povzbuzoval k překonávání obtíží. V tomto období je pro dítě potřebná samostatná iniciativa, která je základním prostředkem individuálního a sociálního vývoje. Oproti předchozím věkovým obdobím tedy přibývají následující potřeby:

- možnost vytvářet sociální interakce odpovídající věku,
- potřeba podpory při integraci do školního prostředí,
- potřeba prostoru pro vlastní iniciativu.

Při naplňování potřeb dětí jsou na rodiče kladeny nové sociokulturní a zákonné povinnosti. Rodič musí být schopen nejen dohlížet na povinnost dítěte docházet do školy a pomáhat mu ve školní přípravě, nicméně musí být schopen podporovat sociálně žádoucí chování dítěte a vytvářet mu pozitivní, sociálně očekávané vzory, které v dítěti upevní **pozitivní adherenci** (*ochotu dodržovat*) narůstající sociální povinnosti. S postupným stále větším osamostatňováním se však vliv autorit na myšlení dítěte zeslabuje a přibližně v deseti letech je už dítě ve svých názorech kritičtější, před učitelem jsou upřednostňováni spolužáci. Děti školního věku tráví s rodiči mnohem méně času než před tím. Rodiče působí jako životní průvodci, příslušnost k rodině je součástí identity. Významnou roli v životě dětí tohoto věkového období hrají sourozenci, kteří jsou stabilní součástí života dítěte a vztah s nimi mu nabízí specifickou socializační zkušenost.

Děti mladšího školního věku a hra

Význam hry je pro děti mladšího školního věku nadále velmi důležitý. Hra už přestává být dominantní denní činností, ale plní především funkci relaxační a vztahovou (hra je způsob, jak aktivně trávit volný čas s osobami, které jsou mi blízké). Hra dětí mladšího školního věku je většinou plánovaná, obsahuje mnoho detailů, včetně poměrně složitých herních pravidel, a přizpůsobuje se realitě. Děti jsou již schopny

odlišit hru a práci, tedy činnosti, které dříve rády vykonávaly pro zábavu již mohou vnímat jako povinnosti/práci (např. výpomoc v domácnosti, úklid atp.). Přesto můžeme hru a hravost nadále využívat jako nástroj vzájemného poznávání, osvojování si nových či žádoucích dovedností, nácvik empatie a dalších forem prosociálního chování.

Hra má v tomto věkovém období výrazný vztahový charakter, který je potřeba zohledňovat a utužovat. Zájmem o hru a preferenci osob, se kterými si dítě hraje, ukazuje dítěte svůj vztah k dané osobě („už si s tebou nikdy nebudu hrát“ – odepření společné hry je výrazem nevolnosti k dané osobě, vztahu, byť rozhodně většinou nemá definitivní charakter). Prostřednictvím hry, společné zábavy či aktivně stráveného času děti upevňují své vztahy s vrstevníky i jinými dospělými osobami. Je proto důležité, aby společné hry s rodiči (pěstouny) neměly vždy „jen“ didaktický charakter, ale budovaly vztah.

Oblasti, na které jsou zaměřeny hry vytvořené v tomto projektu

- Podpora a iniciace komunikace mezi dětmi a dospělými
- Příležitost pro dospělé poznat, jak dítě žilo doposud, na co je zvyklé, jaké rituály má zažité, jak si představuje život v nové rodině
- Příležitost představit dítěti, jak žije rodina, do které přišlo, jaké jsou zvyky, rituály, jaké jsou představy náhradních rodičů o vhodném a nevhodném chování dítěte
- Možnost povídat si s dítětem o běžných denních činnostech, o tom, jak je provádět, případně zda a jak lze některé činnosti dělat jinak
- Ukazovat dítěti, že náhradní rodiče jsou připraveni pomoci a podpořit ho, že i dospělé baví, když dělají věci společně s dětmi
- Podporovat dítě v tom, že se může spolurozhodovat, jak bude vypadat jeho život, jak budou vypadat jeho každodenní aktivity
- Vést dítě k uvědomování vlastní identity, udržování vztahu s dalšími blízkými osobami (být by to bylo na dálku)
- Podporovat dítě ve verbalizaci (povídat si o tom, co dělalo, jak mu to šlo, jak dosáhl výsledku, jaké má vztahy ve škole, s kamarády, jak je budovat a podporovat)
- Rozvíjet u dítěte empatii a další prosociální dovednosti

Střední a starší školní věk (do 15 let)

Stručná charakteristika

Střední školní věk ohraničujeme roky 10 až 12 let, starší školní věk do 15 let. Někdy bývá tento věk souhrnně označován jako období dospívání, tedy pubescence. Nástup dospívání je velmi individuální záležitostí, proto je obtížné toto období jednoznačně věkově vymezit. Dospívání je významným biologickým i sociálním mezníkem, přičemž jeho projevy se velmi individuálně liší v kvalitě i intenzitě. Z hlediska biologického dochází k období pohlavního dospívání. Sociálním mezníkem je blížíci se ukončení základní školní docházky a volba povolání (v případě dětí, které přecházejí na víceletá gymnázia nebo specializované sportovní či umělecké školy, tento věk přichází čím dál dříve). Je to doba celé řady dramatických změn, kladoucích značné nároky jak na samotného dospívajícího, tak na jeho okolí.

Na biologické úrovni probíhá pohlavní dozrávání vyvolané hormonálními změnami, které rovněž ovlivňují prožívání dospívajícího, a to hlavně ve směru zvýšené emoční lability a zvýšené úzkostnosti. To má následně vliv i na soustředění, snadnou unavitelnost, méně vydatný spánek, úzkost. K tomu dále přistupuje pocit ztráty jistoty (změny obecně navozují znejistění), tlak okolí a další faktory. Toto pak představuje pro dospívajícího velkou zátěž, z níž plyne typická rozkořisanost prožívání a projevů pubescenta.

Pubescent mívá potíže s přijetím sebe sama, jeho tělesná i psychická stránka prodělávají významné změny. Ve svém sebehodnocení se pubescent více spoléhá sám na sebe, zatímco dříve si o sobě vytvářel představu na základě názorů druhých lidí. Začíná se mnohem více ptát sama sebe, kým vlastně je, a bývá k sobě velmi kritický. Protože již umí přemýšlet abstraktně, představuje si rovněž, kým by se chtěl stát, přičemž často utíká k ne-reálným fantaziím. V tomto období je patrné úsilí o hlubší sebepoznání (introspekce). Ideál, kterého si pubescent přeje dosáhnout, obsahuje i výkonové charakteristiky a představu své budoucí sociálně-profesní role.

Vnímání a myšlení

Dospívající již vnímá na úrovni dospělého člověka. Nicméně jeho schopnost v oblasti emočního zpracování je ještě do značné míry omezena. Dospívající se dovede v náročných situacích chovat jako dospělý,

nicméně tzv. předčasně dospělé chování není obvykle znakem reálné vyspělosti, ale obranným mechanismem, který může indikovat skutečně emočně ohrožené dítě. V myšlení dochází k přechodu od konkrétního k abstraktnímu, tzn. hypotetickému uvažování – dokáže vyvodit závěr z hypotéz, a nikoli pouze z reálných pozorování, cílem není poznat svět, jaký je, naopak dospívající již dokáže uvažovat nad tím, jaký by být mohl. Dospívající jsou již schopni využívat logickou paměť a dlouhodobě se soustředit. Jsou nově schopni anticipovat budoucnost, což souvisí s potřebou seberealizace a s novým pohledem na hodnocení aktuálních výkonů. Svě životní situaci potřebuje dospívající rozumět a předvídat ji. Je nutné začít respektovat názor a vyjádřená přání dospívajících, i když jejich splnění není vždy možné. V okouzlení nad svou schopností imaginace řešení problémů dochází ke značné kritičnosti. Mnoho dětí v náhradní rodinné péči v tomto období začne výrazně řešit vztahy se svou původní rodinou, případně aktuální situaci svých původních rodičů (jak došlo k tomu, že nežijí se svou původní rodinou, jak se s rodiči či jinými blízkými spojit, zda jim mohou nějak pomoci atp.). I děti, které jsou ve své nové rodině spokojeny, mohou cítit intenzivní potřebu začít se seznamovat a někdy i složitě vyrovnávat se svým původem.

Potřeby

Na potřeby pubescenta v tomto období již nenahlížíme jako na potřeby dítěte, ale potřeby nezralého dospělého. Potřeby pubescenta a dospělého se začínají pomalu překrývat, tzn. dospívající je již schopen saturovat některé potřeby sám, i když stále ještě potřebuje pomoc a podporu svých blízkých. Rodiče (případně pěstouni či jiné dospělé blízké osoby) proto v tomto období zůstávají nezbytným předpokladem vývojově dostatečně naplňovaných potřeb. Významně se v tomto období demonstruje potřeba vlastního sebeurčení a potřeba budování vlastní identity. Zásadním způsobem narůstá potřeba sociálních vzorů a identifikace se sociální skupinou, včetně aktivního a společensky přijatelného trávení volného času. Oproti potřebám předchozích věkových období významně narůstají v oblasti potřeby akceptace a respektu k osobnosti dospívajícího vývojové potřeby této fáze:

- potřeba podpory při zvládnání školních nároků,
- potřeba prostoru pro vlastní iniciativu,
- potřeba akceptace a respektu k osobnosti dítěte,
- potřeba sociálních vzorů a identifikace se sociální skupinou.

Rodič tyto potřeby nemůže naplňovat přímo, ale může vytvářet prostor a podporu pro jejich vhodné naplňování. Rodiče (pěstouni) také musí společně s dospívajícími hledat konsensus ohledně volby školy a přípravy na budoucí zaměstnání, trávení volného času, včetně možného ohrožení sociálně patologickými jevy (tzn. poznat hranici mezi přirozenou potřebou riskovat a bouřit se proti autoritám a chováním, které již může představovat pro dospívající ohrožení).

Význam hry v období dospívání

Hra v období dospívání má význam především v oblasti sociální a komunikační. V počáteční fázi tohoto období mají děti rádi společenské hry s dospělými, protože jim to dává pocit důležitosti. Hra má především relaxační a zábavný účel, pomáhá vytvářet společné zážitky a vzpomínky. Ve hře již nejsou žádné fantazijní prvky, naopak dospívající chtějí a potřebují hovořit o reálných situacích a svém reálném životě, být se do rozhovoru promítají představy spojené s budoucností (očekávání, touhy i obavy). Hra pomáhá vytvářet bezpečný komunikační prostor, otevírat témata, která může být obtížné uchopit nebo načít v běžném rozhovoru. S přibývajícím věkem sice mohou dospívající odmítat tyto hry s rodiči (pěstouny), ale obdobné aktivity lze využít při vrstevnické práci s touto cílovou skupinou.

Oblasti, na které jsou zaměřeny hry vytvořené v tomto projektu:

- Podpora a iniciace komunikace mezi dospívajícími a dospělými
- Možnost povídat si s dospívajícím o jeho názorem, životních postojích, hodnotách i představách vztahujících se k budoucnosti
- Podpořit dospívajícího při definování vlastní identity a osamostatňování, vyjádřit mu emocionální podporu
- Podporovat dospívajícího v přebírání odpovědnosti za vlastní rozhodování
- Podporovat dospívajícího ve verbalizaci emocí a řešení konfliktních situací (seberegulace)
- Rozvíjet u dospívajících prosociální dovednosti

Raná adolescence

Stručná charakteristika

Adolescence je vývojové období mezi pubertou a dospělostí, přibližně mezi 12./15. a 20. rokem života člověka. Adolescence je chápána jako přechodné stadium ve smyslu přechodu od nutné závislosti na druhých do stadia relativní nezávislosti. Začátek období je charakteristický pohlavní zralostí a ukončením střední školy, na konci tohoto období pak ekonomickou nezávislostí a nástupem do práce (nebo na vysokou školu). Adolescence je jakési přechodné období, které člověku slouží k urovnání vlastních hodnot, postojů a cílů, aby následně dokázal dobře nakládat se dvěma základními atributy dospělosti – se svobodou a odpovědností. Adolescent je považován za dospělého a vyžaduje se od něj patřičné chování. Zlepšuje se sebeovládání, schopnost přijmout odpovědnost. Do popředí se dostávají partnerské vztahy na úkor rodinných.

Vnímání a myšlení

Intelektuální potenciál adolescenta dosahuje svého vrcholu, není dosud doplněn o životní zkušenost (což paradoxně bývá v některých případech výhodné – může přijít na nějaké originální řešení). Myšlení prochází posledním stadiem, mluvíme o tzv. hypoteticko-deduktivním myšlení (v tomto věku již adolescent uvažuje nezávisle na přítomnosti, vytváří si a testuje hypotézy). V této fázi je neodmyslitelnou součástí myšlení jazyk (verbalizace), který umožňuje vyjadřování a chápání abstraktních pojmů. Adolescent by měl nabýt pocit, že zvládne určité věci již sám a bez pomoci.

V této fázi se dotváří identita – dospělý jedinec v optimálním případě ví, kým je – tedy zná své vlastnosti, své silné a slabé stránky, je si vědom limitů svých možností. Adolescent má v zásadě dvě možnosti, jak dojít k vlastnímu sebepojetí, ke své identitě: buď převezme nějaký již existující vzorec od rodiny nebo jiných lidí, nebo si vytvoří identitu aktivně sám. Zvláštním typem převzetí identity je tzv. antiidentifikace, kdy člověk dělá přesný opak toho, co po něm chce jeho okolí. Antiidentifikace je ovšem ve skutečnosti pouze způsob kopírování druhých, kterým jedinec sice vyjadřuje nesouhlas, ale současně nehledá vlastní cestu. Neúspěšné hledání sebe sama se může projevit tzv. adolescentním moratoriem, kdy člověk experimentuje s různými

rolemi (např. jde studovat, pak ze školy odejde a nastoupí do práce, pak ho zase začne zajímat studium nebo chce založit rodinu). Neúspěch ve vytváření identity může mít také formu tzv. difúzní identity, která v krajním případě už spadá do oblasti patologie. Takový jedinec trpí velkým vnitřním zmatkem a není schopný systematicky směřovat k nějakému cíli.

Adolescence je období, kdy je důležité sebeprosazování. V této fázi se završuje rozvoj identity. Součástí je rozvoj mužské a ženské role a navazování hlubších partnerských vztahů. Zralost jedince se projeví mj. ve schopnosti navázání a udržení dlouhodobého intimního vztahu (intimita ve smyslu důvěrnosti obecně), jedná se o období, kdy si adolescent nově definuje pojmy jako intimita, soukromí, blízkost, vztahy (nejen k potenciální partnerům/partnerkám, ale i rodičům, sourozencům, kamarádům atp.). V této etapě se mění vztah mezi dospívajícím a jeho rodiči, dochází ke změně stylu komunikace v rodině. Adolescent, který si je už jistější sám sebou, postupně ztrácí potřebu demonstrativně se vymezovat vůči rodičům a jeho vztah k nim se uklidňuje. V optimálním případě se podaří docílit nové formy pozitivního a obohacujícího vztahu rodičů a jejich dospělého potomka.

Potřeby adolescentů

Adolescenti i přes významně narůstající potřebu samostatnosti nejsou obvykle schopni zajistit si základní potřeb sami – ani to minimálně do 18. let (dokončení střední školy) není sociálně žádoucí. V oblasti biologických a obecně základních potřeb jsou stále vázáni na svoji rodinu (v této oblasti od rodičů očekávají především zajištění jistého servisu). Ve vztazích s rodiči do popředí vystupují především potřeby seberealizace, potřeba samostatnosti a od rodičů začínají vyžadovat především respekt a partnerství.

Rodičovské kompetence jsou v tomto období již zcela završeny. Novým úkolem rodiče je podpora adolescenta v tzv. **individualizaci**. Tedy v plném dokončení sociálního života v rodině a započetí života vlastního. Rodič musí sice stále dohlížet nad eventuálním výskytem sociálně patologických jevů a tyto řešit, ale jeho možnost ovlivňovat adolescenta klesá, zvláště po dosažení 18. roku věku. V tomto ohledu je nutné, aby rodič začal vytvářet s adolescentem nový charakter vztahu založený na vzájemném respektu a partnerství, který je v tomto období jedinou možnou cestou úspěšné výchovy, resp. korekce cho-

vání adolescenta. Důležitou součástí rodičovské role je zde i tvorba sociálně žádoucích vzorců chování v oblasti pracovních návyků apod. Hra má v tomto období již jen relaxační, zábavnou a vztahovou funkci (zejména, pokud se jedná o hru adolescenta a jeho rodiny).

Vytvořené produkty

Předškolní věk

- Omalovánky
- A jak to bylo dál?
- Puzzle

Mladší školní věk

- A jak to bylo dál?
- Puzzle
- Kvarteto
- Trixeso
- Postřehovka

Starší a střední školní věk

- Letem, časem
- Postřehovka
- Videospoty

Raná adolescence

- Komiks
- Deník
- Videospoty

Výše uvedené dělení produktů je jen orientační – každá konkrétní hra obsahuje doporučený věk dětí a také návod, podle kterého můžete zjistit, zda již dítě pochopí pravidla a bude s vámi schopno hru hrát. Volba konkrétní aktivity je na dítěti, pěstounovi nebo dalším odborníkovi, který s dítětem pracuje. A přestože ve všech produktech cíleně pracujeme s tématem dětských práv, jedná se především o hry a zábavné aktivity a takto by k nim mělo být přistupováno. V žádném případě tedy není nutné „tlačit“ sebe nebo dítě do čehokoliv, co by vám bylo nepříjemné, pokud tedy hra „neotevře“ žádné zásadní téma, ale umožní dospělým a dětem společně strávit příjemný čas, je její smysl také naplněn. Z tohoto důvodu se v následující části metodiky nebudeme věnovat podrobnějšímu popisu práce s omalovánkami a puzzle, protože se jedná především o relaxační aktivity, činnosti zaměřené na rozvoj pozornosti, paměti, grafomotorických dovedností a vztahu mezi dítětem a dospělým.

Hra „A jak to bylo dál?“

Smyslem této hry je umožnit náhradním rodičům poznat, jak probíhaly běžné denní činnosti dítěte v dosavadním výchovném prostředí, na co je dítě zvyklé, jaké má představy o běžném fungování, jaké rituály jsou pro něj důležité. Hra má především iniciovat a podpořit komunikaci mezi náhradním rodičem a dítětem, při rozhovoru nad obrázky si dospělí mohou udělat lepší představu o vnímání, myšlení i verbálních schopnostech konkrétního dítěte. Hru je možné použít při příchodu dítěte do rodiny, v případě, že se setkáte se situacemi, které dítě řeší odlišným způsobem, než jsou vaše očekávání nebo rodinné zvyklosti, kdykoliv jen jako prostředek zábavy nebo komunikace. Je vhodné, aby herní situace, které si s dítětem přehrajete, následně odpovídaly i běžnému fungování v rodině (např. posloupnost ranní hygieny).

V průběhu hry jsou děti předkládány různorodé běžné denní situace, které jsou rozfázovány do čtyř obrázků. Úkolem dítěte je poskládat obrázky za sebe tak, aby na sebe logicky navazovaly. Některé situace mají jen jedno „správné řešení“, tzn. příběh dává smysl jen, pokud jsou obrázky poskládány v přesně daném pořadí. U jiných situací není jediné správné řešení, ale to, jak dítě za sebe situace zařadí, vám může dávat obrázek o tom, jak je dítě zvyklé dané činnosti vykonávat.

Situace 1 – ranní vstávání

Tato herní situace slouží k pochopení toho, jak je dítě zvyklé prožívat ranní rituály. Umožní vám buď přizpůsobit zvyklosti vaší rodiny dítěti, nebo naopak dítěti vysvětlit, jak to chodí u vás v rodině – např. to, zda se snídá v pyžamu a pak teprve se děti převlékají, nebo naopak, je otázkou zvyku, nikoliv normy.

Obrázky

Maminka budí holčičku a roztahuje závěsy u okna. V popředí budík.

Holčička si čistí zuby.

Holčička se obléká.

Holčička společně snídá se sourozenci.

Tato herní situace nemá přesně dané pořadí, v jakém má dítě obrázky poskládat.

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, jak je dítě zvyklé, že vypadá ráno.
- Můžete se s ním bavit o tom, jak to funguje u vás.
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají (např. děti předškolního věku mohou mít tendenci komolit názvy předmětů nebo nevhodně používat slova k popisu jejich užití – poznají „kartáček na zuby“, ale pokud se zeptáte, co se s ním dělá, odpoví „kartáčkuje“ namísto „čistí zuby“).
- Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že mu budete při těchto činnostech nápomocni (např. obrázek buzení dítěte je úmyslně vytvořen tak, aby bylo zjevné, že takto malé děti jsou buzeny blízkým dospělým, nikoliv neosobním budíkem, že by neměly být při snídání samy atp.).

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Kdo tě budil?
- Kdo ti pomáhal s oblékáním? Hygienou?
- Kdo ti chystal snídání? Co máš rád ke snídání?
- Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?

Situace 2 – Večerní uspávání

Tato herní situace slouží k pochopení toho, jak je dítě zvyklé prožívat večerní rituály. Usínání dětí je velmi specifickým okamžikem dne, v předškolním věku zvláště. Je vždy žádoucí co možná nejvíce přizpůsobovat uspávací rituály tomu, na co je dítě zvyklé, tedy pokud dítě má osvojené uspávací rituály a nejsou vysloveně škodlivé (např. sladký nápoj před spaním, usínání u televize atp.).

Obrázky

Dítě sedí ve vaně plné pěny a hraje si s parníčkem (v pozadí zubní kartáček).

Dítě se obléká do pyžama.

Dítě sedí na klíně otce, který mu čte pohádku.

Dítě leží v postýlce, na jejímž okraji sedí maminka, která ho přikrývá a zároveň zhasíná lampičku.

Pořadí obrázků této herní situace je předem dané (mytí – oblékání pyžama – čtení pohádky – usínání).

Jak tuto herní situaci využít:

- Pomůžete dítěti nastavit žádoucí vzorce spánkového režimu.
- Získáte zpětnou vazbu o tom, na co bylo dítě zvyklé (může vám pomoci pochopit případné spánkové zlozvyky nebo obtíže, které se mohou u dítěte projevat).
- Můžete se s ním bavit o detailech, které je možné uzpůsobit dítěti (zda koupání, nebo sprchování, zda se má v místnosti svítit atp.).
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají.
- Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že mu budete při těchto činnostech nápomocni (např. obrázek „čtení pohádky“ a „konec dne“ je úmyslně vytvořen tak, aby bylo zjevné, že takto malé děti jsou před usnutím v intimním kontaktu s blízkým dospělým atp.).

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Kdo tě uspával? Spal/a jsi v pokoji sám/a?
- Kdo ti pomáhal s převlékáním? Mytím?
- Spinkal/a jsi s rozsvíceným světlem? Jak vypadala tvoje postýlka?
- Měl/a jsi nějakou hračku (plyšáka atp.), který s tebou spinkal? Máš nějakou hračku (ted' a tady), se kterou bys chtěl/a spinkat?
- Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?

Situace 3 – Příchod ze školky/školky

V případě, že dítě bude chodit do školy/školky, pomůže vám i dítěti domluvit pravidla toho, jak bude vypadat váš běžný den, když se ze školy/školky vrátíte (zejména pokud máte v rodině zažité očekávání od dětí po příchodu z venkovní aktivity). Dítě se prostřednictvím této herní situace učí oddělovat čas spojený s určitými povinnostmi (převlékání, příprava do školy, úklid hraček atp.) od volnočasových aktivit (hra atp.).

Obrázky

Holčička si vyndává z botníku bačkory. Vedle sebe má pohozenou aktovku.

Holčička sedí s maminkou u stolu a píše na papír. Maminka jí ukazuje, kam má psát.

Holčička si ořezává pastelky a maminka jí ukládá sešit do aktovky.

Děti si staví kostky.

Tato herní situace nemá přesně dané pořadí, v jakém má dítě obrázky poskládat (obrázky č. 2 a 3 je možno zaměnit).

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, jak je dítě zvyklé, že vypadá návrat z venkovních aktivit.
- Můžete se s ním bavit o tom, jak to funguje u vás.
- Můžete si udělat představu o tom, zda bylo dítě zvyklé vykonávat některé činnosti pravidelně a samostatně, zda v předchozím prostředí s dítětem pracovali na pochopení „povinností“ a „zábavy“. Přiměřeně věku dítěte si můžete udělat představu o tom, zda dítě má nějaké povinnosti (např. uklidit si hračky atp.), případně jak bylo zvyklé trávit volný čas, který typ her/hraček preferuje atp.
- Pochopíte, jaká očekávání může mít dítě vůči dospělým ohledně pomoci se školními povinnostmi (pokud již do školy chodí).
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají.
- Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že mu budete při těchto činnostech nápomocni.

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Kdo tě vyzvedával ze školky/školy?
- Co jsi dělal/a, když jste přišli domů?
- Kdo ti pomáhal s oblékáním? Hygienou? Kdo ti pomáhal s domácí přípravou/úklidem atp.?
- Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?
- Můžete se ptát, jak dítě rozumí dělení času mezi práci (povinnosti) a hru atp.

Situace 4 – Stolování

Tato herní situace slouží k edukaci dítěte pro správné stolování. Dítě by se mělo jednak naučit odpovídajícím hygienickým návykům (mytí rukou před jídlem), ale i spolupráci a pomoci při společném jídle (prostírání, úklid po jídle). Umožní vám s dítětem mluvit o důležitosti společného stolování (jídlo se jí u stolu, před a po sobě uklidíme atp.). Může vám pomoci vytvořit rodinný rituál přípravy a společného jídla. Jídlo je pro předškolní děti často důležitým denním mezníkem (dělí čas na „před“ a „po“ jídle), i přirozeným a emocionálně silným způsobem, jak s dítětem navázat vztah.

Obrázky

Dítě si myje ruce v umyvadle.

Maminka přináší ke kulatému stolu podnos s limonádou. Tři děti prostírají talíře a přístroje.

Všichni sedí u stolu a jedí polévku.

Maminka s dcerou odnášejí misky ze stolu a druhá holčička hadříkem utírá rozlitou šťávu na stole.

Pořadí obrázků této herní situace je předem dané (mytí – příprava stolu – společné jídlo – společný úklid).

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, jak je dítě zvyklé stolovat.
- Můžete se s ním bavit o tom, jak to funguje u vás.
- Můžete pomoci dítěti osvojit si žádoucí hygienické i stolovací návyky, které mu pomohou i v adaptaci na předškolní/školní docházku.
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají.
- Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že stolování je společným zážitkem i pro vás a zbývající členy rodiny.

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Kdo s tebou jedl? S čím jsi pomáhal/a při stolování?
- Jaké jídlo máš rád? Naopak, co rád nemáš?
- Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?

Situace 5 – Společný nákup

Tato herní situace slouží k edukaci dítěte, jak se pohybovat v běžných situacích ve veřejných prostranstvích, kterých se s vámi může zúčastnit (nákup, návštěva pošty, úřadu atp.). Umožní vám s dětmi probrat, jaké je vaše očekávání od chování dítěte v těchto prostředích – můžete společně uzavřít dohodu o tom, jak vám může dítě během těchto aktivit pomáhat (podávat věci, vozit košík, „vyplňovat“ složenky, zda se během nákupu může podílet na výběru zboží atp.). U obrázku samotného nakupování se s dětmi můžete bavit o tom, jaké zboží se nakupuje především (ovoce, zelenina, pečivo, mléčné výrobky, maso) a jaké zboží je zbytečné, nebo se kupuje příležitostně (sladkosti či jiné dobroty).

Obrázky

Maminka veze nákupní vozík a chlapec jí do něj přidává potraviny. Maminka kontroluje nákupní seznam.

Detail na ruku, která vybírá z regálu ovoce.

Detail na ruku, která vyndává z peněženky peníze. V pozadí vidíme prodavačku za kasou.

Všichni společně odnášejí nákup z obchodu (3 děti a maminka).

Pořadí obrázků této herní situace je předem dané (příchod do obchodu – výběr zboží – úhrada nákupu – společný odchod).

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, jak je dítě zvyklé, že probíhalo v prostředí, kde doposud vyrůstalo, nakupování, návštěvy úřadů atp.
- Můžete se s dítětem bavit o tom, jak to funguje u vás.
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají – dítě můžete vést k preferenci vhodných a zdravých potravin, vědomí hodnoty peněz atp.
- Můžete plynule a přirozeně vytvořit pravidla chování v těchto situacích (např. po obchodě se vždy pohybujeme spolu, zda si dítě může/nemůže vybírat zboží, které chce koupit, jak vypadá ohleduplné chování vůči ostatním nakupujícím, jak se dítě může zabavit ve frontě, jak má dítě postupovat, pokud se vám v obchodě nebo na úřadě ztratí).

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Pomáhal/a jsi při nakupování? Co jsi dělal/a, když jste museli stát frontu?
- Jak se chováme na poště, úřadě, obchodě? Rozumíš (víš), proč chodíme do obchodu, na poštu, na úřad?
- Co bychom si podle tebe měli koupit jako první? Co máš rád?
- Víš, co znamenají peníze (korunky)?

■ Co bys udělal/a, pokud by ses v obchodě (na jiném veřejném místě) ztratil/a?

■ Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?

Situace 6 – Společná práce v domácnosti

Tato herní situace pomáhá dospělým zapojovat děti do běžných denních činností (vaření, úklid atp.). Děti předškolního věku rády napodobují činnosti a chování dospělých, jedná se o způsob, jak lze dítě velmi přirozeně zapojit do společné práce, rozvíjet jeho slovní zásobu, jemnou motoriku, ale rovněž tak vzájemný emocionální vztah.

Obrázky

Maminka a holčička s malým chlapečkem připravují těsto. Maminka válí, holčička přisypává mouku a chlapec podává jablko.

Koláč vkládají do trouby.

Holčička myje nádobí a chlapec zametá mouku z podlahy.

Otec, matka a dvě děti sedí pod stromem a mají piknik s koláčem.

Tato herní situace nemá přesně dané pořadí, v jakém má dítě obrázky poskládat (obrázek dvě a tři lze prohodit).

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, jestli a jak je dítě zvyklé vypomáhat v domácnosti.
- Můžete se s ním bavit o tom, jak to funguje u vás.
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu.
- Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že i pro vás jsou tyto společné činnosti důležité, že se při nich bavíte, že vám činí radost společně trávit čas.

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Které práce v domácnosti tě baví? S kým jsi je dělal?

- Co už všechno umíš? Co by sis chtěl/a společně zkusit?
- Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?

Situace 7 – Když něco rozbiju

Tato herní situace slouží k instruování dítěte, jak má postupovat, pokud něco rozbije, ztratí nebo se stane obdobná nehoda. Prostřednictvím této herní situace vedete dítě k tomu, aby nemělo obavy se vám i s těmito nepříjemnými situacemi svěřit. Můžete dítě ujistit, že se jedná o situace, které se mohou stát i dospělým, a že je lze vždy vyřešit. Dítě také můžete vést k tomu, že přirozeným způsobem, jak tyto situace řešit, je společná náprava – tzn. úklid rozlité šťávy není trestem, ale nápravou vzniklé škody. Tato herní situace má přesně dané pořadí, v jakém má dítě obrázky poskládat.

Obrázky

Starší chlapec zpoza stolu děsí velkými chňapkami na vaření mladšího chlapce, který se schovává za ubrus stolu.

Na zemi je rozlité láhev se šťávou, která předtím stála na stole.

Malý chlapec ukazuje mamince, která pracuje v kuchyni, co se stalo.

Maminka s chlapcem utírají šťávu z podlahy.

Pořadí obrázků této herní situace je předem daný (úvod do situace – nehoda – oznámení rodičům – společný úklid).

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, jak je dítě zvyklé, že dospělí reagovali na obdobné situace.
- Můžete se s dítětem bavit o tom, jak to funguje u vás.
- Můžete se společně bavit, co dělat, když...
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají.
- Můžete přirozeně dítě ujistit, že se vám může s každou obdobnou situací svěřit a že spolu vždy vše vyřešíte.

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Co se stalo, když jsi něco ztratil/rozbil?
- Co následovalo? Pomáhal/a jsi napravit případné škody?
- Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?

Situace 8 – Společná volnočasová aktivita

Tato herní situace pomáhá dospělým podpořit děti ve společném trávení volného času (cílovou skupinou této hry jsou děti předškolního věku, pro které je společná hra velmi důležitá). Děti, které přichází do pěstounské péče, nemusí mít z předchozího prostředí zážitky ze společné hry, tato herní situace dětem má ukázat, jak trávit volný čas společně (bez televize, PC či jiných aktivit, kdy jsou dospělí v přítomnosti dětí, ale ve skutečnosti si s nimi nehrají).

Obrázky

Maminka se dívá z okna a pozoruje déšť, syn opírá hlavu zrudně o desku pracovního stolu.

Maminka se synem stojí u knihovny a podává mu knížku o lodích, on drží v ruce „Člověče, nezlob se“.

Maminka se synem sedí u psacího stolu a ukazuje mu, jak se skládají lodě z papíru, inspiruje se obrázkovou knihou o lodích, v pozadí šachy a „Člověče, nezlob se“.

Maminka se zpovzdálí dívá, jak si syn v pláštěnce a holínách posílá papírovou lodičku po louži, přibíhá další dítě. V pozadí dům a duha.

Pořadí obrázků této herní situace je předem dané (znuděné dítě – výběr společné aktivity – společná činnost – finále hry).

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, jak je dítě zvyklé, že tráví volný čas.
- Můžete se s dítětem bavit o tom, jak to funguje u vás.
- Můžete zjistit, jaké činnosti dítě baví – zda spíše společenská hra, nebo volná tvorba.

■ Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají.

■ Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že mu budete při těchto činnostech nápomocni (např. společná tvorba – skládání loděk, společná hra – pouštění lodiček).

Na co se můžete ptát:

■ Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?

■ Jak jsi trávil volný čas? Jaké hračky a hry tě baví (doma, venku)?

■ S kým sis nejčastěji hrál?

■ Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Jakou to má barvu? K čemu slouží?

Situace 9 – Nemoc

Tato herní situace slouží k pochopení toho, jak je dítě zvyklé prožívat nemoc. Umožní vám buď přizpůsobit zvyklosti vaší rodiny dítěti, nebo naopak dítěti vysvětlit, jak to chodí u vás v rodině – např. že se v případě nemoci odpočívá v postýlce, že si můžete číst atp. Také vám tato herní situace umožňuje předem probrat s dítětem potenciálně stresovou situaci, jakou pro mnohé děti předškolního věku může být návštěva lékaře. Důraz je kladen na společné zvládnání situace, včetně toho, aby se dítě nebálo sdělit vám, že ho něco bolí nebo mu není dobře.

Obrázky

Chlapec se drží za žaludek a potí se mu čelo.

Chlapec sedí s tatínkem v čekárně u doktora. Otec mu pohmatem čela měří teplotu.

Chlapec sedí u doktora, který mu poslouchá srdce.

Chlapec leží v posteli a na nočním stolku má teploměr, léky a pomeranče.

Pořadí obrázků této herní situace je předem dané (příznaky nemoci – čekání u lékaře s tatínkem – vyšetření lékařem – léčení v posteli).

Jak tuto herní situaci využít:

■ Poznáte, co je dítě zvyklé dělat, když mu není dobře.

■ Můžete se s ním bavit o tom, jak to funguje u vás.

■ Můžete se s ním bavit o tom, jestli už byl u lékaře, jakou s tím má zkušenost, zda si pamatuje něco z poslední návštěvy atp.

■ Můžete dítě ujistit o tom, že nebudete brát na lehkou váhu, kdykoliv vám sdělí, že mu není dobře, že ho budete doprovázet během návštěvy u lékaře a jak bude probíhat jeho léčba.

■ Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují části těla, jak poznáme, že nás něco bolí, atp.

■ Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že mu budete při těchto činnostech nápomocni (tatínek čeká s dítětem u lékaře).

Na co se můžete ptát:

■ Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?

■ Za kým jsi šel/šla k lékaři, když ti nebylo dobře?

■ Kdo ti pomáhal, když jsi byl nemocný/á?

■ Kdy jsi byl naposledy u lékaře? Co ti bylo? Jak probíhala návštěva u pana doktora/paní doktorky? – Nepodsouvejte dětem formou suggestivních otázek strach nebo stud, jen poslouchejte, jaké zkušenosti dítě s lékařskou péčí má a jak mu můžete pomoci, aby vše zvládalo co nejlépe.

■ Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Můžete společně zopakovat pojmenování částí těla atp.

Situace 10 – Úraz

Tato herní situace slouží k pochopení toho, jak dítě vnímá potenciálně nebezpečné situace, jak se má zachovat, pokud se samo zraní, nebo je svědkem úrazu jiného dítěte. Děti přicházející do pěstounské péče, nemusí mít dostatek zkušeností se zvládnáním nebezpečných situací. V původním prostředí mohly zažívat situace spojené s nedostatkem dohledu a nácíkem odpovídajících strategií zvládnání rizik. Nebo naopak mohly (zejména v kolektivních zařízeních) prožívat jen málo

situací bez dohledu a vedení ze strany dospělých, nemusí tedy vůbec vědět, jak se zachovat, když se do takovéto situace dostanou.

Obrázky

Chlapec sedí na větvi stromu, na které sedí holčička na houpačce. Chlapec se nedrží a mává na jinou dívku, která má v ruce balonek.

Chlapec leží na zemi a má odřenou nohu. Za ním leží kus ulomené větve.

Jedna z dívek chlapce hladí po ruce a druhá telefonuje. Chlapec sedí a je opřený zády o kmen stromu.

Otec podpírá chlapce a odcházejí. Otec také hladí dívku po hlavě.

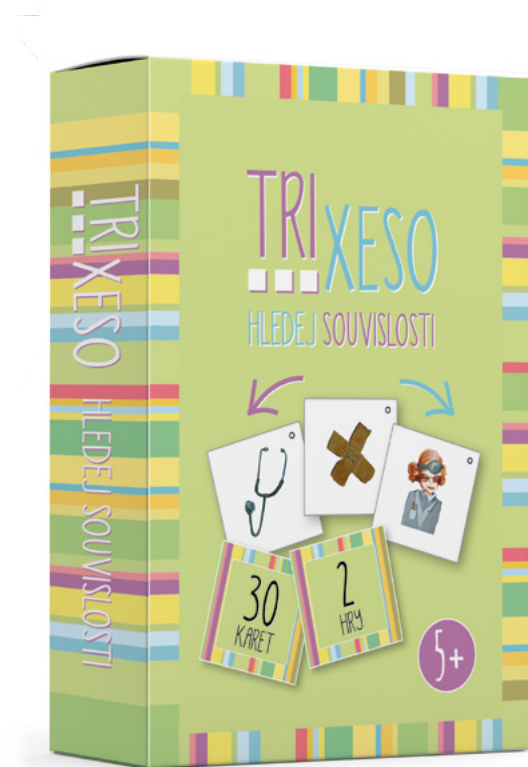
Pořadí obrázků této herní situace je předem dané (nebezpečné chování dítěte – úraz – přivolání pomoci – ošetření dospělým a ocenění zavolání pomoci).

Jak tuto herní situaci využít:

- Poznáte, zda a jak je dítě zvyklé vyhodnocovat rizikové situace.
- Poznáte, jak je dítě zvyklé řešit rizikové situace.
- Můžete se s dítětem bavit o tom, jaké řešení je v té které situaci nejvhodnější.
- Můžete si udělat představu o tom, jakou slovní zásobu má dítě, u jednotlivých obrázků se můžete ještě zastavit u popisu – jak se jmenují předměty, které jsou na obrázku namalovány, k čemu tyto předměty slouží, jak se používají.
- Můžete se ptát, co bys dělal, pokud bys spadl/a ze stromu nebo se jinak zranil? Co bys dělal/a, pokud bys viděl/a někoho padat ze stromu nebo se jinak zranit?
- Můžete plynule a přirozeně dítě ujistit, že mu budete při těchto činnostech nápomocni (obrázky jsou úmyslně kresleny tak, aby dítě vědělo, že v těchto rizikových situacích není samo).

Na co se můžete ptát:

- Jak to chodilo u vás doma (případně v prostředí, kde dítě bylo doposud)?
- Už jsi se někdy zranil/a? Nebo jsi byl/a u toho, když se někdo zranil/a?
- Jak bys postupoval/a, pokud by se ti stalo něco takového?
- Za kým bys šel/šla, když by ses zranil na hřišti, v nepřítomnosti rodiče?
- Dále můžete dítěti pokládat otázky související s popisem obrázku – co je na obrázku? Můžete společně zopakovat pojmenování částí těla, můžete také společně probrat otázky základní bezpečnosti – přecházení silnice, hra, prolézačky, stromy, potok, neznámé prostředí atp.

Hra „TriXeso“

Smyslem této hry je podpořit rozvoj pozornosti, exekutivních funkcí a verbálních schopností dětí předškolního či mladšího školního věku. Hra se podobá pexesu, ale na místo dvojice kartiček je úkolem nalézt trojici hracích karet. V případě hry triXeso se nejedná o hledání kartiček s totožnými obrázky, ale kartiček, které spojuje jednoduchý příběh nebo jiná logická souvislost. Děti se tak prostřednictvím hry učí, jak postupovat v některých běžných životních situacích (např. mytí jablka před jídlem) nebo jaká je souslednost jevů (např. stavba domu).

Rodiče během hry mohou děti podporovat k popisu obrázků včetně detailů (barva, materiál atp.), případně vztahovat herní situace k běžným zkušenostem dítěte (co bys udělal/a když..., Jak se staví dům? Co musí být první, co druhé, co další?). Hráči po získání kartiček, které k sobě náleží, tuto trojici poskládají za sebe tak, aby zobrazené předměty či děje dávaly logický smysl.

Herní situace

1.	Cihla	Zed'	Dům
2.	Stetoskop	Náplast	Lékař
3.	Strom s jablky	Ruka s jablkem pod vodou	Dívka kousající jablko
4.	Kolo	Helma	Dítě na kole s helmou
5.	Slepice	Vajíčko	Slepice
6.	Látka	Šicí stroj	Oblečení
7.	Maminka s dítětem a plný nákupní košík	Platba (peněženka s penězi)	Dívka jí čokoládu
8.	Dopis	Dopisní schránka	Pošťák
9.	Kartáček	Pasta	Kelímek na kartáček
10.	Škola	Aktovka	Domácí úkol

Hra „Kvarteto“

Smyslem této hry je umožnit náhradním rodičům pomoci hrou formou seznámit děti s vybranými dětskými právy. Dále s tím, jak mohou děti samy, případně jejich blízcí pomoci k naplňování práv dětí, případně také, jakou formou mají být práva dětí naplňována (např. právo dítěte projevovat svůj názor neznamená, že si dítě může diktovat, co mají ostatní lidé dělat, nebo si svůj názor prosazovat křikem, agresí či jinou nevhodnou formou). Hra je oproti „běžnému“ kvartetu obohacena o pojmenování vhodných/nevhodných situací. V okamžiku, kdy hráč kvarteto zkompletuje, musí správně poznat, které situace jsou vyobrazeny správně, která z kvarteta je špatně a proč. Pokud správně odpoví, získal kvarteto (bod) a je znovu na tahu. Pokud udělá chybu, získává kvarteto (bod) ten hráč, od kterého si vzal poslední kartu. Celkovým vítězem je hráč, který získá nejvíc kvartet.

Každé kvarteto (celkem 8 herních situací) je věnováno jednomu zvolenému dětskému právu. Na třech kartách je vyobrazeno, jakým pozitivním způsobem může být toto právo zajištěno, na čtvrté kartě je nakreslena situace, kdy je toto právo nedodržováno nebo uplatňováno nevhodným způsobem.

Pro hru jsme i s ohledem na potřebu zjednodušení do kreslených obrázků zvolili následující práva dětí:

- Právo dítěte vyjádřit svůj názor (Herní karty „komunikace“). Tato herní situace vysvětluje, jakým pozitivním způsobem může dítě vyjadřovat svůj názor na svůj život nebo události, které se v něm odehrávají – dítě může názor sdělovat písemně, telefonicky, osobně (3 karty), prosazování vlastního názoru však nemůže být agresivní formou (čtvrtá karta – verbální útok).

- Právo dítěte na ochranu před svévolným narušováním soukromí (Herní karty „ochrana soukromí“). Tato herní situace ukazuje, za jakých podmínek má dítě právo na ochranu před svévolným zasahováním do soukromí – listovní tajemství, respekt k osobním prostorům dítěte – klepání, právo na získávání informací, dodržuje-li dohodnutá bezpečnostní pravidla (3 karty), právo na ochranu soukromí dítěte však nezbavuje rodiče povinnosti zajistit bezpečí dítěte, a pokud se dítě nechová vhodně, má rodič právo v zájmu ochrany dítěte zasáhnout (čtvrtá karta – dítě se ve svém pokoji chová nevhodně – schovává nedojedené jídlo pod postel).

Situace	+	+	+	+	-
Právo dítěte vyjádřit názor	Dítě píše dopis a dává ho do schránky	Dítě mluví před skupinou dětí	Dítě telefonuje s paní na úřadě	Křičí na jiné – napřahuje se k úderu	
Právo dítěte na soukromí	Rodič vchází do pokoje a klepe	Rodič spolu s dítětem prohlíží dopis	Dítě gestem zve rodiče k tomu, aby se šel podívat na PC, kde dítě pracuje	Dítě je zamknuté v pokoji a dělá věci, které jsou nevhodné/nebezpečné (např. schovává nedojedené jídlo pod postel)	
Právo dítěte na vzdělání	Dítě se učí doma spolu s rodiči	Dítě je ve škole (třeba dělá pokusy)	Dítě hraje na hudební nástroj	Dítě ve večerních hodinách sedí nad spoustou učení, je unavené, pláče, je osamělé	
Právo dítěte na volný čas	Volnočasová aktivita 1	Volnočasová aktivita 2	Volnočasová aktivita 3	Dítě sprejuje po zdech	
Právo dítěte na identitu	Prohlížení fotoalba	Oslava narozenin	Zdobení stromečku	Dospělí sundávají dítěti fotky jeho blízkých, vypínají jeho hudbu	
Právo dítěte rozhodovat se v běžných záležitostech (denních)	Dítě si vybírá oblečení	Dítě si vybírá účes	Dítě si vybírá aktivitu (jestli kolo nebo koloběžku)	Dítě diktuje rodičům, co mu mají koupit	
Právo dítěte rozhodovat se v zásadních záležitostech, které se ho týkají	Dítě mluví u soudu	Dítě mluví (zjevně na úřadě)	Dítě mluví v ředitelně	Dítě vztekle dupe před školou s tím, že do ní nepůjde	
Právo dítěte být se svými blízkými	Dítě si hraje v rodinném kruhu	Rodina společně vaří	Rodina společně jede na výlet	Dítě stojí samo smutně u okna a kouká se na rodiny venku	

■ Právo dítěte na vzdělání (Herní karty „učení“). Tato herní situace představuje právo dítěte na vzdělávání – toto právo je pojato velmi široce, v našem sociokulturním prostředí se nejedná jen o vzdělávání v samotné škole, ale i v rámci další oblasti – sport, kultura atp. (3 karty), právo na vzdělání však nemůže být realizováno na úkor přetěžování a stresování dítěte (čtvrtá karta – zjevně unavené dítě nad úkoly).

■ Právo dítěte na volný čas (Herní karty „volnočasové aktivity“). Tato herní situace představuje právo dítěte na volný čas. Volný čas dítěte má být vnímán skutečně jako čas dítěte, ve kterém se věnuje aktivitám, které si samo zvolilo a které ho baví (3 karty), zároveň to však neznamená, že by dítě mělo právo trávit volný čas jakýmkoliv způsobem, i nevhodnými aktivitami (čtvrtá karta – sprejování).

■ Právo dítěte na vlastní identitu (Herní karty „vzpomínky/fotoalbum“). Tato herní situace představuje právo dítěte na vlastní identitu, která se odvíjí od drobných záležitostí – právo znát svůj původ, právo znát svou rodinnou historii, právo udržovat své zvyky (3 karty), rodiče (jiné dospělé osoby) nemohou dítě v projevech vlastní identity omezovat (čtvrtá karta – dospělí berou dítěti jeho fotografie, vypínají jeho hudbu).

■ Právo dítěte na autonomii v běžných denních situacích (Herní karty „volba“). Tato herní situace ukazuje, že dítě má právo projevat svou vůli v běžných denních situacích – oblékání, účet, způsob trávení volného času (3 karty), toto právo však dítě neopravňuje k diktování toho, jak se mají ostatní lidé chovat (čtvrtá karta – prosazování „já chci“).

■ Právo dítěte rozhodovat se v zásadních záležitostech, které se ho týkají (Herní karty „úřední jednání“). Tato herní situace představuje dítěti i rodině jeho participační práva v úředních a soudních řízeních i způsob, jakým je děti mohou přímo naplňovat – jednání u soudu, na úřadě, ve škole (instituci), kterou děti běžně využívají (3 karty), toto právo však dítěti neumožňuje rozhodovat v záležitostech, které jsou dány zákonem (čtvrtá karta – chození za školu).

■ Právo dítěte být se svými blízkými (Herní karty „společné aktivity“). Tato herní situace upozorňuje na právo dítěte být vychováno svými blízkými osobami, a v případě, že to není možné, tak v prostředí, které se co nejvíce podobá rodinnému prostředí – karty zaznamenávají běžné denní situace, které děti mohou prožívat v rodinném prostředí (3 karty), omezení tohoto práva dítěti (opuštění dítěte, jeho izolace) způsobuje závažné následky a jsou výrazem nedostatečného respektu k tomuto právu (čtvrtá karta – osamělost).

Hru je možné použít i v situacích, kdy dítě svým chováním překračuje pravidla rodinného chování v domnění, že má na toto chování „právo“, a tím iniciovat a podpořit komunikaci na toto téma. Náhradní rodiče a dítě tak získají možnost pochopit, jak ten který z nich vnímá práva dětí. Promluvit si o tom, co doopravdy jsou práva dětí a jak je lze naplňovat. Rodina (dítě i rodiče) tak mohou nekonfliktně hovořit o tom, že ne vše, co dítě chce, dělá nebo jak se chová, lze akceptovat jako projev práv dítěte. Je vhodné, aby herní situace, které si s dítětem přehrajete, následně odpovídaly i běžnému fungování v rodině (např. klepání při vcházení do prostor ostatních osob, zásady bezpečného užívání internetu atp.).

Hra „Postřehovka – Co chybí?“

Hra se skládá ze 64 karet, které obsahují různé kombinace motivů a barev. Celkem je ve hře 5 hlavních motivů (identita, soukromí, názor, bezpečí a kontakt) a 5 barev (modrá, zelená, červená, žlutá a bílá). Hra je postavena na trénování pozornosti, paměti a rozvoji verbálních schopností.

Jako motivy hry jsme zvolili vybraná práva dětí, která jsou velmi významná zejména u dětí umístěných v náhradní výchovné péči. Postavičky symbolizují jednotlivá práva a seznamují hravou formou děti, pěstouny, ale i další, kteří jim pomáhají, s těmito tématy. Hra tedy otevírá prostor pro rozhovor o tom, co všechno je obsahem těchto práv, jak je dítě i pěstouni vnímají, jak je realizovat v každodenním soužití a jak řešit, pokud se dítě (ale i pěstoun) domnívá, že tato práva jsou narušována (např. pokud se dítě nebo pěstoun domnívají, že ten druhý nerespektuje pravidla ochrany soukromí).

Dítě si v podstatě od narození prostřednictvím vztahu (kontaktu) se svými blízkými buduje svou identitu, učí se zacházet se svým soukromím i soukromím ostatních osob, osvojuje si způsoby, jak projevat svůj názor, ale zároveň jak respektovat názory druhých. Děti umístěvané v NRP mají tento přirozený proces narušen a mnohé situace, které jsou v každé rodině podmíněné zvyky u nich musí být upraveny formálně (např. způsob a četnost kontaktu s rodiči, zajištění bezpečí, ochrana soukromí atp.). Příchod do náhradní rodiny pak může být pro všechny členy rodiny (děti, pěstouny, případně další děti v pěstounské rodině) pomalou cestou vzájemného učení, vyjednávání, vysvětlování a začátku soužití.

Charakteristika jednotlivých postavček

Identita

Ahoj, já jsem Identita. Pojem identita (česky totožnost) znamená to, kým se cítíme být, co považujeme za své silné a slabé stránky a co je pro nás v životě důležité. Naše identita se projevuje mimo jiné tím, jak o sobě smýšlíme, jak se představujeme jiným lidem, jakým mluvíme jazykem, jak slavíme různé svátky, jak se oblékáme, jakou hudbu posloucháme, s kým sdílíme společné zájmy nebo sympatie, s kým je

nám dobře, protože si s ním rozumíme. Každá lidská bytost, i dítě, má právo na ochranu své identity. To znamená, že nikdo by nám neměl bránit být tím, kým se cítíme být. Naopak bychom se měli všichni snažit poznávat jiné lidi bez předsudků a s respektem k jejich identitě.

Další doporučené otázky/témata:

- Co tě baví, co rád/a děláš, v čem jsi myslíš, že si dobrý/á?
- Co jste dělali/slavili doma, co bys chtěl zažít i u nás?
- Co děláme/slavíme v naší rodině a přáli bychom si, aby ses toho účastnil/a?
- Co bys chtěl/a vědět o naší rodině?
- Co by chtěl/a, abychom věděli o tvé rodině?
- Co můžeme udělat dalšího?

Soukromí

Ahoj, já jsem Soukromí. Soukromím nazýváme osobní oblast každého člověka, která může zahrnovat jeho tělo, myšlenky a činnosti, kterým se věnuje (dopis, rozhovor), i prostor, který vnímáme jako soukromý (deník, šuplík, pokoj). Ochrana soukromí znamená, že každý z nás má právo rozhodovat o tom, kdo bude v naší přítomnosti, pokud se převlékáme a myjeme, s kým budeme mluvit o svých nejosobnějších tématech, kdo a za jakých podmínek může vstupovat do našich soukromých prostor. Zákon říká, že nikdo nesmí svévolně zasahovat do našeho soukromí. To znamená, že nikdo nesmí narušovat naše soukromí třeba jen proto, že se mu chce, nebo protože je zvědavý. Ve většině rodin, ve škole, při jednání na úřadech, ale i ve vztazích mezi kamarády existují pravidla, jak soukromí ostatních chránit a nepoškozovat (třeba tukaní na dveře, dohoda u užívání počítačů, telefonování).

Další doporučené otázky/témata:

- Jaká pravidla ochrany soukromí byla u vás doma / v prostředí, kdes byl/a doposud?
- Jaká pravidla ochrany soukromí dodržujeme u nás v rodině a byly bychom rádi, abys je respektoval/a?
- Dohoda o bezpečném užívání telefonu, počítače, internetu.

Názor

Ahoj, já jsem Názor. Názor je to, co si myslíme o lidech, věcech, událostech, co se nám líbí a co ne, co chceme udělat, nebo naopak, co nechceme. Názor můžeme projevovat slovně tak, že řekneme jiným, co si myslíme, jindy můžeme svůj názor projevovat chováním – např. výběrem filmu v kině. Některé názory se nám vyjadřují lehce, jindy může být obtížné svůj názor druhému člověku vysvětlit. Občas se každému stane, že je pro něj těžké názor zaujmout – je lepší čokoláda, nebo zmrzlina, lyžování, nebo potápění. Každý má právo vyjadřovat názory způsobem, který neublíží ostatním (vhodným způsobem pro vyjádření názoru není na druhého křičet). I děti mají právo na svůj názor, dospělí by jim měli naslouchat a brát je vážně. Ne vždy je ale možné, aby to, co se děje v našem životě, odpovídalo jen našim přáním a dělali jsme jen to, co chceme.

Další doporučené otázky/témata:

- Je něco důležité, co bys chtěl/a, abychom věděli?
- Je něco důležité, co bys chtěl/a, aby se dozvěděl tvůj sociální pracovník, učitel, soudce nebo někdo jiný?
- Potřebuješ vysvětlit něco, co se stalo nebo děje
- Víš, s kým můžeš mluvit ve škole, v kroužcích (možnost připomenout roli OSPOD, kolizního opatrovníka, provázející organizace atp.)?

Bezpečí

Ahoj, já jsem Bezpečí. Bezpečí je jednou ze základních potřeb všech živých bytostí. Když jsme v bezpečí, cítíme se dobře, nikdo a nic nás neohrožuje. Bezpečí mimo jiné znamená, že máme kde bydlet, máme doma teplo a sucho, máme dostatek jídla, můžeme si volně hrát venku a především máme blízko někoho, komu na nás záleží, kdo je nám blízky a kdo nás může chránit. Děti mají právo vyrůstat v bezpečí, mají právo být chráněny před vším, co by mohlo poškozovat jejich život, zdraví a vývoj. Dospělí kolem nich (rodiče, pěstouni, učitelé, sociální pracovníci) mají povinnost dělat vše proto aby děti byly v bezpečí. Děti mají také právo požádat o ochranu, pokud se v bezpečí necítí.

Další doporučené otázky/témata:

- Je něco (předmět, osoba, zvyk), který ti pomáhá, aby ses cítil/a v bezpečí?
- Je aktuálně něco, čeho se bojíš a můžeme ti s tím pomoci?
- Víš, koho bys požádal/a o pomoc, pokud by se ti dělo něco nepříjemného nebo něco, proč se cítíš nejistý (doma, ve škole, na kroužku, na ulici, atp.)?

Kontakt

Ahoj, já jsem Kontakt! Každý člověk má ve svém životě osoby, které považuje za blízké, ať už jsou to rodiče, prarodiče, sourozenci, tety a strýcové, bratrance a sestřenice, pěstouni, někdy i blízcí kamarádi či jiné osoby, které chceme mít ve svém životě a považujeme je za důležité. Abychom se cítili šťastně, potřebujeme mít možnost s každým, koho považujeme za blízkého, udržovat pravidelné kontakty. Samozřejmě je nejlepší, když s těmi nejbližšími, tedy především se svou rodinou, můžeme žít, nebo s nimi být alespoň v pravidelném kontaktu – písemném, telefonickém, přes Skype. Blízké vztahy a kontakty s našimi blízkými jsou tak důležité, že jsou dokonce chráněny zákonem a omezit kontakt mezi rodiči a dětmi může pouze soud.

Další doporučené otázky/témata:

- Je někdo, s kým bys chtěla být v kontaktu a nyní nejsi, nebo máš pocit, že je váš kontakt nedostatečný?
- Můžeme ti nějak pomoc navázat kontakt s někým blízkým?
- Naopak je někdo, s kým nechceš být v kontaktu?

Zároveň je důležité děti ujistit, že chápete jejich potřebu být v kontaktu se svými blízkými, že jim v tom pomůžete a budete je podporovat (a že budete akceptovat všechny pocity, které mohou být s tímto spojené – pozitivní i negativní).

Hra „Letem, časem – Co? Kdy?“

Hra obsahuje 63 karet událostí, které výrazně ovlivnily vnímání nebo ochranu našeho soukromí, bezpečí, přístupu k informacím, svobodu projevu (vyjadřování názoru) a pojetí vlastní identity. Cílem hry je z těchto karet složit časovou osu, ze které bude patrné, kdy se jednotlivé události (objevy, zákona atp.) odehrály. Tato hra slouží k osvojování si nových informací, tréninku pozornosti a paměti, rozvoji verbálních dovedností a týmové spolupráce.

Obdobně jako postřehová hra i tato hra pomáhá děti i pěstouny seznámat s vybranými právy. Ale především s tím, jak se tyto koncepty (bezpečí, soukromí, informace, identita) liší v různých kulturách, jak se mění v čase a že jsou mnohdy otázkou společenské dohody či právních úprav jednotlivých zemích. Jednotlivé položky hry vám dávají možnost společně diskutovat o tom, v jaké souvislosti vznikly, zda je využíváme dodnes, zda jsou pro nás důležité (pro každého mohou mít jiný význam).

Komiks a deník

Produkty, které byly vytvořeny pro adolescenty (komiks, deník, plakát, videospoty), již neakceptují prvky hry, ale plní především informační roli, a mluví tak přímo k dětem a dospívajícím. Tematicky vycházejí z Minima práv dětí v náhradní rodinné péči, které bylo formulováno v předcházejících etapách projektu.¹ Materiály si kladou za cíl především dospívající, pěstouny a pomáhají seznámit s tímto minimem (včetně konkrétních příkladů těchto práv či toho, jak mohou být porušována) a umožnit dospívajícím reflektovat svou aktuální situaci a především to, jak sami mohou chránit svá práva.

Na rozdíl od předchozích aktivit (a věkových období) při práci s těmito materiály ustupuje do pozadí role dospělého a hlavní iniciativu přebírá dospívající sám. Úkolem dospělých je zejména informace dospívajícím zpřístupnit, umožnit jim materiály používat, a mají-li potřebu s někým tématu svých práv sdílet, pak je tímto provázet. Zároveň však musí být dospělí připraveni, že se na ně dospívající začnou

¹ Ptáček, R., Pemová, T., Macela, M.: Hlas dítěte v náhradní rodinné péči a jak mu naslouchat.

obracet s konkrétními otázkami, které se týkají naplňování jejich práv, a že se může jednat o témata bolestivá, emocionálně náročná, případně požadavky, které jim dospělí nemohou ani při nejlepší vůli splnit (např. návrat k původní rodině, pokud v této nejsou odpovídající podmínky). Dospívající také mohou mít otázky, na které dospělí neznají odpověď, v této situaci je důležité být maximálně otevřený, nelhat, neslibovat nespílitelné ani neklíčkovat – pokud pěstoun nebo pomáhající nezná odpověď, je dobré toto pojmenovat a společně hledat řešení. Dospívající v tomto věku je však nutné již bezvýhradně brát jako partnery v komunikaci a rozhodování v záležitostech, které se jich týkají.

Minimum práv dětí v náhradní rodinné péči

- Máš právo vědět, co se nyní děje a proč
- Máš právo vědět, co se bude dít a proč
- Máš právo nadále zůstat v kontaktu se svými blízkými, byť se může jednat o kontakt telefonický, písemný či asistovaný
- Máš právo vyjádřit se ke všemu, co se děje, a tvůj názor musí být brán vážně
- Máš právo hodnotit prostředí, ve které se nacházíš
- Máš právo na svého opatrovníka, který tě zastupuje, zprostředkovává tvé názory, pocity a postoje ostatním úřadům a soudu
- Máš právo kontaktovat svého soudce, sociálního pracovníka či jiného odborníka přímo, bez vědomí rodičů nebo pěstounů
- Máš právo svá práva neuplatňovat, nikdo tě nemůže nutit vyjadřovat se k čemukoliv činit jakákoliv, rozhodnutí, setkávat se s blízkými, pokud nechceš

Více edukativních materiálů pro tuto cílovou skupinu, internetovou poradnu a mnoho dalších informací najdete také na www.naseprava.cz.

Vydal: Kruh rodiny, o.p.s. (www.kruhrodiny.cz) a Nadační fond J&T (www.nadacnifondjt.cz).

Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska.
Supported by grant from Iceland, Liechtenstein and Norway.